

СЕКЦІЯ 5 ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ CRITERIA AND INDICATORS OF FORMATION OF STUDENTS OF PSYCHOLOGISTS FOR REALIZATION A PROFESSIONAL CAREER

У статті підкреслюється важливість формування психологічної готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри. Уточнено значення понять «критерій», «показник», проаналізовано вимоги до їх виділення у психолого-педагогічній літературі. Представлено критерії та показники, на основі яких можна повести об'єктивний аналіз стану сформованості вказаної готовності. Готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри ми визначаємо як динамічне особистісне утворення, яке містить компоненти (мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційний, комунікативний, регулятивно-вольовий), які у сукупності дають змогу успішно виконувати професійну діяльність і підвищувати рівень професіоналізму. Під критерієм ми розуміємо основну ознаку (одну чи кілька), на основі якої передбачається оцінювання і порівняння рівня розвитку готовності до професійної кар'єри у респондентів. У межах нашого дослідження критерії відображають структурні компоненти готовності. Виділені показники розкривають основні ознаки критеріїв та передбачають можливість вимірювання з використанням відповідних методик, спостережень, тестів. Показниками мотиваційно-цільового критерію виділено систему мотивів до навчання у ЗВО, мотиви до професійної діяльності; когнітивного – знання студентами феноменів: «сутність кар'єри», «гендер та успішність у професійній кар'єрі», «структура психологічної готовності студентів до здійснення професійної кар'єри»; операційного – рівень розвитку активності щодо підготовки до здійснення кар'єри, рівень розвитку поведінкової активності; комунікативного – рівень розвитку соціального інтелекту та комунікативної компетентності; емоційно-вольового – рівень розвитку емоційної стійкості та суб'єктивного контролю. Також зазначено рівневі характеристики за кожним критерієм.

Ключові слова: психологічна готовність, готовність до професійної діяльності, кри-

терії, показники, майбутні психологи, студенти-психологи, професійна кар'єра.

The article emphasizes the importance of forming the psychological readiness of psychology students to pursue a professional career. Analyzed the meaning of the terms «criterion», «indicator» is specified, the requirements for their selection in the psychological literature. The criteria and indicators on the basis of which it is possible to conduct an objective analysis of the state of formation of the specified readiness are presented. We define the readiness of psychology students to realization a professional career as a dynamic education that contains components (motivational, cognitive, operational, communicative, regulatory), which together allow to successfully perform professional activities and increase the level of professionalism. By criterion, we mean the main feature, which is used to assess and compare the level of development of professional readiness of respondents. The criteria reflect the structural components of readiness. The selected indicators reveal the main features of the criteria and provide the possibility of measurement using appropriate methods, observations, tests. Indicators of the motivational criterion are: the system of motives for studying in the university, motives for professional activity; cognitive – students' knowledge of the phenomena: «the essence of career»; «gender and career success»; «structure of students' psychological readiness for a professional career»; operational – the level of development of activity in preparation for a career, the level of development of behavioral activity; communicative – the level of development of social intelligence and communicative competence; regulatory – the level of development of emotional stability and subjective control. Also the level characteristics on each criterion are characterized.

Key words: psychological readiness, readiness for professional activity, criteria, indicators, future psychologists, student psychologists, professional career.

УДК 378.018.8:159.9-051]:005.966
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.25.26>

Горенко М.В.

аспірант кафедри психології
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

Оптимальна працездатність особистості під час виконання професійних завдань суттєво залежить від рівня психологічної готовності до здійснення професійної діяльності та кар'єри. Стан психологічної готовності людини до діяльності – це складний прояв особистості, який допомагає найбільш раціонально реалізувати свої вміння, навички, здібності та якості під час виконання професійних функцій, вносити зміни у свою діяльність із

метою її поліпшення. Для здійснення моніторингу рівня розвитку психологічної готовності у межах нашого дослідження необхідно проаналізувати структуру та виділити низку критеріїв і показників, співвідношення яких свідчатиме про якість підготовки майбутніх психологів до здійснення кар'єри.

Кар'єра психолога специфічна, тому що вона здійснюється не шляхом просування службовими сходами, а шляхом кваліфікацій-

ного росту. Рівень заробітної плати та успішність залежать від місця роботи та від послуг, які надаються. Діяльність психолога відноситься до виду діяльності, в якому професійні та особистісні прояви («Я-функціональне» та «Я-екзистенційне») взаємодіють особливо тісно, а професійне зростання неможливе без особистісного [1]. Кар'єрний ріст психолога залежить від його самоконтролю та постійного саморозвитку. Після закінчення закладу вищої освіти фахівець цієї сфери ще не може вважатися справжнім професіоналом. Тільки шляхом практики та підвищення кваліфікації він може досягти професійного успіху. Коли спеціаліст матиме достатній досвід, володіти сучасними методиками та практиками, тоді він може стати доволі популярним серед клієнтів, матиме можливість улаштуватися на роботу в престижну організацію або відкрити власний бізнес та займатися приватною практикою.

Вивчення психологічної готовності особистості починається з аналізу його професійної діяльності. Зазвичай для цього залучаються спеціалісти, які мають досвід роботи, високий рівень професіоналізму та добре знають специфіку професії. Вони виступають у ролі експертів, які характеризують специфіку роботи у конкретній сфері у сучасних умовах, визначають значущі особливості діяльності. Результатом такого аналізу є зіставлення професіограм, де відображається психофізіологічна характеристика діяльності, описуються професійно важливі якості, дається опис самої діяльності та умов праці, вимоги до загальної та спеціальної підготовки.

Професійні та особистісні риси психолога описували ще представники класичної психології (З. Фрейд, К. Юнг, К. Роджерс, Ф. Перлс та ін.). Виділені ними якості: емпатія, конгруентність, емоційна стабільність, комунікабельність, безумовне ставлення до почуттів клієнтів, толерантність і т. д. і сьогодні є актуальними та важливими для професійної діяльності психолога.

Для побудови ефективної релевантної системи формування готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри важливими є вимірювання прогресу такого розвитку, з'ясування динаміки змін у рівнях розвиненості компонентів цієї готовності. Психолого-педагогічна діагностика має на меті вивчення за допомогою науково обґрунтованого інструментарію результативності навчального процесу на підставі змін у рівнях розвиненості психологічної готовності у досліджуваних. Це завдання можна реалізувати через вимірювання, основою якого є виокремлення критеріїв та показників психологічної готовності до здійснення кар'єри, а також створення діагностичного інструментарію.

Вимірюванням вважається «алгоритмічна операція щодо приписування об'єктам (предметам, процесам, станам) певних числових еквівалентів відповідно до попередньо визначених правил» [7, с. 15], а сам процес вимірювання здійснюється шляхом «установлення кількісного співвідношення між характеристикою об'єкта та величиною, яка приймається за еталон» [7, с. 15]. Таким еталоном у психолого-педагогічних дослідженнях прийнято вважати критерій. У нашому дослідженні під критерієм ми розуміємо основну ознаку (одну чи кілька), на основі якої передбачається оцінювання і порівняння рівня розвитку готовності до професійної кар'єри у респондентів.

Критерій має бути достатньо розгорнутим, містити певні одиниці виміру. Розгорнутий критерій, на думку Г.М. Падалки, є сукупністю показників, які розкривають чіткі уявлення «про рівень як про ступінь, величину розвитку явища та диференціювання його за групами» [6, с. 67].

У наукових дослідженнях здійснено спроби визначити критерії, рівні і показники психологічної готовності у різних видах професійної діяльності. Виділення показників здійснюється з тією метою, щоб, розробляючи їх як один із компонентів системи, надати чітку спрямованість усій фаховій підготовці майбутнього фахівця.

Визначаючи критерії і показники готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри, ми схилиємося до визначення співвідношення критеріїв і показників як загального, конкретного і особливого, коли критерій розглядається як «найбільш загальна властивість явища, що об'єднує низку емпіричних показників його сформованості, а параметр відображає специфічні якісні аспекти їх вивчення» [6, с. 371]; поняття «критерій» за своїм обсягом ширше, ніж поняття «показник», показник є складовою частиною критерію; «кількісні та якісні характеристики сформованої якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, інакше – рівень сформованості того чи іншого критерію» [3, с. 300].

В. Багрій у своїх роботах висловлює думку що, визначаючи показники у психолого-педагогічній діяльності, варто дотримуватися таких вимог: чіткість змісту показників, можливість їх виміряти; системність показників, що має забезпечувати максимально повну характеристику досліджуваного процесу; гнучкість та здатність відобразити всі можливі зміни об'єкта; результативність та ефективність показників [2, с. 10].

Окрім того, необхідним є також звернення в процесі розроблення критеріїв та показників до характеристик критеріїв, які, на думку Н. Гузій, мають бути однозначними (однаково трактуватися у межах дослідження), адекватними (відповідати природі явища, яке дослі-

джується), обґрунтованими (правомірно диференціювати рівні розвитку явища), надійними (здатними мінімізувати розходження у ситуації повторного оцінювання), відображати всі складники явища [4, с. 372].

В основу нашого дослідження ми поклали наукові здобутки авторів (Л. Кондрашова, Г. Костюк, В. Крутецький, В. Моляко, В. Панок, С. Рубінштейн, О. Сафін, І. Чорна, О. Філь, Н. Шеленкова та ін.), праці яких відображають зміст психологічної готовності особистості до здійснення професійної діяльності та розкривають психологічні аспекти професійної кар'єри.

Готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри ми визначаємо як динамічне особистісне утворення, яке містить багатопланову систему якостей та властивостей, які у сукупності дають змогу успішно виконувати професійну діяльність і підвищувати рівень професіоналізму.

На основі зазначених праць, а також власного теоретичного аналізу проблеми можемо зробити висновок про те, що психологічна готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри може містити такі науково обґрунтовані компоненти: мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційний, комунікативний, регуляторно-вольовий, які вважаємо основними критеріями психологічної готовності спеціалістів цієї сфери. Важливо відзначити, що виділені структурні компоненти вважаються умовними, оскільки вони не можуть існувати ізольовано. Вони знаходяться у тісній інтеграції, взаємно зумовлюють та взаємодоповнюють один одного.

У межах нашого дослідження показники сформованості готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри визначаються виходячи із системного розуміння виділених компонентів. Як показники виділяємо ті, які піддаються опису, фіксуванню та вимірюванню. За кожним критерієм запропоновано не менше двох показників, які можуть підтвердити рівень його розвитку.

Мотиваційно-цільовий критерій ми вважаємо першим та системоутворюючим, оскільки від мотивації значною мірою залежить активність особистості під час здійснення кар'єри. Особливу актуальність проблема мотивації набуває для суб'єктів допомагаючих професій, до яких також відноситься психолог, тому що основними інструментами є сама особистість професіонала та його досвід. Система мотивів, цінностей, пріоритетів особистості задає рівень спрямованості до професійних результатів, досягнень, розвитку та самовдосконалення. Індивіди з високим рівнем мотивації більше та ефективніше працюють та, як правило, досягають кращих результатів під час реалізації кар'єри [5].

Мотиваційно-цільовий компонент передбачає розуміння та усвідомлення психологом своїх інтересів, потреб, бажань, а також вимог суспільства та колективу. Ключову роль тут відіграють професійна спрямованість (прагнення реалізувати себе у вибраній професійній сфері), яка виражається у позитивному ставленні до конкретного виду діяльності, потреба ефективно вирішувати поточні завдання, конфліктні ситуації, інтерес до процесу їх вирішення, прагнення досягнути успіху і добре себе зарекомендувати.

Показниками мотиваційно-цільового критерію виділяємо:

- систему мотивів до навчання у ЗВО («базові» та «додаткові» мотиви);
- мотиви до професійної діяльності студентів-психологів.

Когнітивний компонент містить: необхідні теоретичні знання; Я-концепцію фахівця (адекватність та сталість самооцінки, асертивність тощо); професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, гнучкість, пластичність мислення, вміння прогнозувати та моделювати результати роботи тощо). Базовими поняттями когнітивного компоненту є рефлексія та професійний інтелект.

У межах нашого дослідження показниками когнітивного компоненту визначаємо: рівень знань студентів-психологів про сутність кар'єри; взаємозв'язок гендеру та успішності у професійній кар'єрі; структуру психологічної готовності студентів до здійснення професійної кар'єри.

Операційний компонент готовності психолога до здійснення професійної кар'єри передбачає розвинену компетентність фахівця, яка стосується поведінкової активності студентів-психологів. Сюди входять рівень володіння основними професійними вміннями та навичками, які забезпечують практичне використання теоретичних знань, професійні компетенції, необхідні для здійснення професійної кар'єри. Базовим формуванням цього компоненту є практичний інтелект.

Показниками операційного компоненту визначаємо:

- рівень розвитку активності щодо підготовки до здійснення професійної кар'єри;
- рівень розвитку поведінкової активності.

Комунікативний компонент передбачає розвинену комунікативну компетентність психолога. Сюди відносимо: соціально-когнітивні та комунікативні вміння (ораторські вміння, активне слухання, встановлювати контакт, переконувати, тощо); комунікативну толерантність (прийняття індивідуальності клієнтів, уникання оціночних висловлювань, терпимість, згладжування неприємних моментів у спілкуванні); професійну ідентифікацію. Цей компонент також містить специфічні якості, при-

Критерії та показники готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри

Критерій	Показник	Рівнева характеристика		
		Високий	Середній	Низький
Мотиваційно-цільовий	- «базові» та «додаткові» мотиви навчання у ЗВО, - мотиви до роботи студентів-психологів	Студент проявляє високий професійний інтерес до діяльності; має стійкі мотиви (мотиви навчання – внутрішні) прагне досягнути високого рівня у професійній кар'єрі	Проявляється ситуативна зацікавленість професією, мотиви нестійкі або змінюються залежно від зовнішніх впливів (переважають зовнішні мотиви)	Відсутність зацікавленості діяльністю психолога; не розуміє мотивів оволодіння професією (мотиви – зовнішні); навчання у ЗВО підпорядковане особистим цілям
Когнітивний	Знання студентами феноменів: «сутність кар'єри»; «гендер і успішність в професійній кар'єрі»; «структура психологічної готовності студентів до здійснення професійної кар'єри»	Студент має глибокі, стійкі знання про ключові феномени, що стосуються здійснення кар'єри, може визначити та описати їхні суттєві характеристики	Характерний достатній рівень знань про феномени, що стосуються здійснення професійної кар'єри. Адекватно можуть розкрити тільки окремі суттєві ознаки понять	Знання ключових феноменів відсутні або сформовані стихійно, тому недостатньо повні та широкі
Операційний	- рівень розвитку активності щодо підготовки до здійснення професійної кар'єри; - рівень розвитку поведінкової активності	Студентам притаманні вміння аналізувати, оцінювати та корегувати власну поведінкову активність; постійне прагнення до самовдосконалення та розвитку; розвинені навички самоконтролю	Студенти здебільшого здатні адекватно оцінити та відкорегувати свою діяльність. Прагнення до саморозвитку носить ситуативний характер	Недостатня розвиненість або відсутність уміння самостійно організувати свою навчальну та професійну діяльність, невміння аналізувати та коригувати її
Комунікативний	- рівень розвитку соціального інтелекту; - рівень розвитку комунікативної компетентності	Високий рівень комунікативної толерантності, прийняття індивідуальності клієнтів, здатність до адекватного розпізнавання своїх емоцій та емоцій інших людей, здатність використовувати у взаємодії з клієнтом сигналів невербального спілкування	Характерний ситуативний прояв комунікативної толерантності, на достатньому рівні розвинені комунікативні навички та вміння розуміти емоції, переживання та мотиви поведінки людей	Відсутність або низька здатність у студентів ефективно спілкуватися з клієнтами, відсутність комунікативної толерантності; нездатність адекватно сприймати та розуміти емоції та дії інших людей, передбачати їхню поведінку у різних ситуаціях
Регулятивно-вольовий	рівень розвитку емоційної стійкості; рівень суб'єктивного контролю	Студенти володіють такими якостями, як: розсудливість, відповідальність, уважність; проявляється переважання інтелекту над емоціями; швидко пристосовуються до мінливих обставин та до різних людей	Студенти мають ситуативний прояв відповідальності за свою професійну діяльність та кар'єру. Достатній рівень емоційної стабільності, вміння пристосовуватися та толерантність до стресів	Для студентів характерні низька толерантність до стресів; поверховість та нереалістичність у поглядах на професійну діяльність, невпевненість у собі; схильність перекидати відповідальність на обставини та інших людей; у поведінці проявляється емоційна нестабільність

таманні професії психолога – це режисерські та акторські вміння, які необхідні фахівцю для впровадження активних психотехнік та групових засобів психокорекції. У структурі комунікативних якостей психолога також особливу роль відіграють ті, які дають йому змогу адекватно сприймати людей, розуміти та передбачати їхні емоції, почуття, поведінку, а також розуміти свої власні переживання.

У межах комунікативного компонента виділяємо основні показники:

рівень розвитку соціального інтелекту;

рівень розвитку комунікативної компетентності студентів-психологів.

Регулятивно-вольовий компонент містить такі якості психолога, як цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, витримка, самокритичність, а також толерантність до фрустрацій та відсутність схильності до збудження і швидкого виснаження. Розглядаючи структуру діяльності психолога, ми з'ясували, що для ефективного здійснення його професійної кар'єри особливого значення набувають якості, що пов'язані з уміннями адекватно переживати емоційно напружені ситуації, швидко орієнтуватися в мінливих обставинах, брати на себе відповідальність та знаходити шляхи вирішення нестандартних ситуацій.

Ураховуючи вищесказане, виділяємо такі показники емоційно-вольового критерію:

- рівень розвитку емоційної стійкості;

- рівень суб'єктивного контролю.

Запропоновані критерії (мотиваційно-цільовий, регулятивно-вольовий, когнітивний, комунікативний, операційний) та показники готовності студентів-психологів охоплюють усі найбільш суттєві характеристики формування психологічної готовності спеціалістів цього профілю до здійснення професійної кар'єри.

Проаналізувавши все вищесказане, можемо надати змістову характеристику рівнів сформованості готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри. Узагальнені критерії, показники та рівні готовності студентів-психологів представлено в табл. 1.

У ході проведеного дослідження ми дійшли висновку, що готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри – це динамічне особистісне утворення, яке містить багатопланову систему якостей та властивостей, які у сукупності дають змогу успішно виконувати професійну діяльність і підвищувати рівень професіоналізму. Виділені критерії (мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційний, комунікативний, регулятивно-вольовий) відображають основні структурні компоненти вказаної готовності. Зазначені показники розкривають найбільш суттєві ознаки критеріїв та передбачають можливість вимірювання за допомогою психологічних методик. Перспективним напрямом подальших досліджень є підбір діагностичного матеріалу для визначення рівня розвитку компонентів готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри та загального рівня готовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 . Київ, 2003. 21 с.
2. Багрій В.М. Критерії та рівні сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, 2012. С. 10–15.
3. Губа А.В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 511 с.
4. Гузій Н.В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 Київ, 2007. 488 с.
5. Зайцева І.В. Мотивація учіння студентів : монографія. Ірпінь : Академія ДПС України, 2000. 191 с.
6. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
7. Федієнко В.В. Моделі кваліметрії і порівняння рівнів навчальних досягнень студентів у різних оціночних системах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кіровоград, 2009. 212 с.